

سیاست‌گذاری ایران و مجازات‌های
جایگزین در برابر مواد مخدر

نویسندگان:

محسن شمس

حسن شمس

سرشناسه: شمس، محسن، ۱۳۶۹-

عنوان و نام پدیدآور: سیاست کیفری ایران و مجازات‌های جایگزین در جرایم مواد مخدر/

نویسندگان محسن شمس، حسن شمس.

مشخصات نشر: تهران: سیمای قلم، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۱۹۷ ص:؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۹۶۸۱-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: مجازات‌های جایگزین زندان -- ایران

موضوع: Alternatives to imprisonment -- Iran

موضوع: مواد مخدر -- قوانین و مقررات کیفری -- ایران

موضوع: Narcotic laws-- *Criminal provision -- Iran

موضوع: حکم اعدام -- ایران

موضوع: Capital punishment -- Iran

شناسه افزودن: شمس، حسن، ۱۳۳۷-

رده بندی یکتا: HV۹۳۹۲/۵۶

رده بندی دیویی: ۳۶۴/۴۸۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۸۲۲۹۵

سیاست کیفری ایران و مجازات‌های جایگزین در جرائم مواد مخدر

نویسندگان: محسن شمس - حسن شمس

صفحه آراء: نیره کبود جامه

طراح جلد: محمود رسی

انتشارات: سیمای قلم

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان

آدرس: تهران، میدان انقلاب، ابتدای خیابان آزادی

کوچه جنتی، پلاک ۲۶

شماره تماس: ۰۲۱ ۶۶۱۷۶۶۲۰

www.SimayeGhalam.com

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۱۸	پیشینه
۲۱	نواوری اثر
۲۲	واژه‌شناسی مفاهیم
	سیاست: مسیری که حکومت‌ها و دولت‌ها یا حزب برای تحقق اهداف خود
۲۲	تعیین و طی می‌کند.
۲۹	کیفر اعدام
۲۹	بررسی اهداف کلی مجازات اعدام
۳۹	امکان اشتباه در اجرای مجازات
۴۳	آثار سوء اعدام بر روحیه مردم
۴۶	احساسات انسانی
۴۶	غیر قابل تقسیم بودن اعدام
۴۷	هزینه‌های زندان
۴۸	افکار عمومی

کیفر اعدام در جرایم مواد مخدر	۵۰
ادله موافقان و مخالفان اعدام در جرایم مواد مخدر	۵۸
بازدارندگی از ارتکاب جرایم مواد مخدر	۵۹
موازن شریعت مقدس اسلام	۶۵
آثار و نتایج سوء	۶۷
نادره گرفتن ابعاد غیر کیفری مبارزه با مواد مخدر	۶۸
اصل تناقض	۷۰
اشتباهات اصحاب	۷۱
دلیل فلسفی	۷۷
اجرای عدالت	۷۸
اصلاح مجرم	۸۱
ارعاب	۸۳
پیشینه مجازات اعدام	۹۰
پیشینه مجازات اعدام قبل از انقلاب	۹۰
پیشینه مجازات اعدام بعد از انقلاب	۹۲
سیاست جنایی ایران در قبال مجازاتهای جایگزین اعدام در جرائم مواد	
مخدر	۹۶

سیاست کیفری	۱۰۰
مرور اجمالی بر سیاست کیفری قانونگذار و نقد آن	۱۰۱
سیاست های غیرکیفری	۱۰۲
سیاست جنایی مشارکتی	۱۰۴
سیاست کیفری و تضعیف اصول حتمیت و قطعیت مجازاتها	۱۰۷
توانین و نقش پیشگیرانه آن در کاهش گرایش مصرف، خرید و فروش مواد مخدر	۱۰۸
قانون اصلاح قانون منع کشت خشخاش و استعمال تریاک	۱۰۹
قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتکب اختلاس و کلاهبرداری در قانون اصلاح قانون منع کشت خشخاش	۱۱۰
قانون تشدید مجازات مرتکبین جرائم مواد مخدر	۱۱۰
قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷	۱۱۱
قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۸	۱۱۲
کارایی مجازات اعدام از لحاظ تحقق یا عدم تحقق اهداف	۱۲۵
بررسی هدف مکافات دهی	۱۲۶
بررسی هدف تامین مصلحت نظام و جامعه	۱۲۸
بررسی هدف ارعایی و ارائه آمارهای مربوطه	۱۲۹
عدم اعتقاد دادگاه ها به کارایی کیفر اعدام	۱۴۱
عدم رعایت اصل تناسب در وضع کیفر اعدام	۱۴۷

۱۵۰.....	عدم بازدارندگی کیفر اعدام از دیدگاه مجرمان مواد مخدر
۱۵۳.....	کیفر اعدام و نقض اصول حاکم بر مجازاتها
۱۶۱.....	علت کارآمد نبودن کیفر اعدام در جرایم مواد مخدر
۱۶۲.....	عدم تناسب جرایم تعزیری و مواد مخدر با مجازات اعدام
۱۶۲.....	اعدام خرده پاها و عناصر غیر اصلی
۱۶۳.....	عدم تارایی مؤثر مجازات اعدام تعزیری
۱۶۴.....	جائگزینی اعدام
۱۶۶.....	کنترل الکترونیک
۱۶۸.....	انجام خدمات اما منفع
۱۷۰.....	تبعید
۱۷۲.....	فرستادن مجرمان مواد مخدر به کارهای کار سخت
۱۷۳.....	کار در کارگاه های زندان
۱۷۵.....	اجرای طرح پایلوت
۱۷۵.....	استفاده از تخصص افراد تحصیل کرده و با تجربه در جامعه
۱۷۶.....	کشف و مصادره کلیه اموال قاچاقچیان مواد مخدر
۱۷۶.. ۱۱۰۲	حبس های سنگین مندرج در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی
۱۷۷.....	اجبار اقامت در یک محل معین یا منع اقامت در یک محل معین

منع اشتغال به برخی مشاغل.....	۱۷۸
جزای نقدی.....	۱۷۹
محرومیت از حقوق اجتماعی.....	۱۷۹
زندان های بند باز.....	۱۷۹
ا- بار به انجام کارهای فرهنگی در جهت ریشه کن کردن اعتیاد.....	۱۸۰
نتیجه گیری.....	۱۸۲
پیشنهادهای نویسندگان.....	۱۸۴
فهرست منابع.....	۱۸۸

پیشگفتار

سالهای متمادی است مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر در نظام کیفری ایران وجود دارد و در قبال مجرمین به برخی جرایم مواد مخدر اعمال می شود. این مجازات در قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام و سلاحيه این قانون در سالهای ۱۳۶۷ و ۱۳۸۹ در موارد متعددی پیش بینی شده است. با توجه به اعدام تعداد قابل توجهی از مجرمین مواد مخدر و همچنین افزایش و ران وقوع جرایم مواد مخدر در طول سالهای اجرای قانون فوق، این سوال مطرح می شود که آیا کیفر اعدام توانسته است اهداف مجازاتها به ویژه هدف بازدارندگی عام را محقق کند؟

واقعیات جامعه و تحولاتی که در آن رخ داده بیانگر این واقعیت است که موفقیت کیفر اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر با توجه به افزایش میزان وقوع این جرایم در تامین اهداف مجازاتها با تردیدهایی مواجه است.

نتایج این اثر نشان می دهد علیرغم اجرای مجازاتهای متعدد اعدام، کارایی ضعیف و ناتوانی آن در تامین اهداف مجازاتها، عدم تناسب این کیفر با برخی رفتارهای مجرمانه موجود در قانون مزبور و نقض اصول - کم - مجازاتها به اثبات رسیده است. لذا سیاست کیفری برای تحقق عدالت کیفری و اهداف مجازاتها ناگزیر به استفاده از مجازاتهای جایگزین بوده است.

امروزه اغلب قانون گذاران جهان جرایم را در طبقه بندی های خاص با توجه به شدت و خفت مجازات قرار می دهند و می کوشند تا با دقت در تحولات جامعه در ایجاد تناسب بین جرم انجام یافته و مجازات مقرر توفیق پیدا کنند و به خصوص داده

های جرم شناختی نیز بر وجود این تناسب تاکید فراوان دارد.

مجازات ها انواع مختلفی از قبیل جزای نقدی، مصادره، ضبط و توقیف اموال، شلاق، زندان و اعدام را شامل می شوند که هریک موافقان و مخالفان خاص خود را دارد. در این میان، مجازات اعدام شدیدترین مجازاتی است که میتوان آن را علیه مجرمین به کار گرفت. چرا که این مجازات با جان و هستی انسان سر و کار دارد و بر خلاف سایر مجازاتها نظیر حبس فرصت ادامه زندگی برای محکومین باقی نمیگذارد. مردمان مجازات اعدام اعتقاد به مشروعیت کیفر اعدام و انسانی و عادلانه بودن آن دارند. به عقیده آنان گروه، مجازات اعدام هم عادلانه و هم پاسخگوی تخطی به نظام جامعه است. مردم وندس، محکمی در قبال تجاوزات دیگران باشد و آنها را از ارتکاب جرم و تکرار آن در آینده به علاوه کیفر اعدام موجب تشفی زیان دیده از جرم و تسکین دردها و رنجهای او خواهد بود.

در مقابل مخالفین این مجازات معتاد به عقید و عادلانه بودن این کیفر و اینکه این مجازات میتواند از جرایم و تکرار آن پیشگیری کند نیستند و میگویند علی رغم کثرت این مجازات همیشه با مجرمینی مواجهیم که جرایم مستحق مجازات اعدام را بدون ترس از این کیفر انجام میدهند (نورپها، ۱۳۸۲، ص ۷۷).

با این وجود، پیشگیری عمومی، مهمترین و تنهاترین وجه هدف اربعایی کیفر اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر را تشکیل میدهد. به عبارت دیگر، اعدام بازدارندگی فردی ندارد. چون صحبت از

بازدارندگی فردی، جایی درست است که فرد در جامعه حضور داشته باشد و به لحاظ اثربخشی مجازات از تکرار جرم بیرهیزد. در حالی که با اعدام، فرد از جامعه

حذف می شود و ارتکاب جرم به وسیله وی منتفی به انتفاء موضوع است (رحمدل، ۱۳۸۵: ۱۶۱). بر همین اساس در مورد کیفر اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر، فقط میتوان جنبه پیشگیری عمومی آن را سنجید و جنبه پیشگیری خصوصی این کیفر به دلیل مرگ مجرم، از اساس منتفی است. همانگونه که هدف اصلاح و تربیت مجدد مجرمین نیز، به دلیل حذف آنها از جامعه به موجب کیفر اعدام، قابل تصور نیست و نمیتوان آن را از اهداف مدنظر مقنن برای کیفر اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر به شمار آورد.

بنابراین نکته ششم یکی از اهداف مهم و شاید مهمترین هدف قانونگذار از تعیین مجازات اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر، ارباب عام و بازداشتن اعضای جامعه از ارتکاب جرایم مواد مخدر است. این که آیا قانونگذار در رسیدن به این هدف موفق بوده و اینکه تا چه میزان، وقوع جرایم مواد مخدر با وجود مجازات اعدام کاهش یافته، خود بحث جداگانه ای است که در فصل بهارم مفصلاً به آن پرداخته خواهد شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به تقسیم بندی جرائم با براساس موازین شرعی به قصاص، حدود، دیات و تعزیرات. اولاً: در سلسله اول به هیچ عنوان تخفیف وجود ندارد یا باید مجازات کلاً اجرا گردد یا کلاً ساقط گردد، فقط به طور استثنا در قصاص، دیه جایگزین اعدام می شود که آنهم اختیار را در حقوق اولیاء دم می باشد. ثانیاً: در تعزیرات که اصول کلی حاکم بر کیفیات مخففه و غیر اجرا می گردد. چون وجود اعدام به عنوان مجازات تعزیری محل تردید بوده و قابل بحث می باشد. به طریق اولی بحث از جایگزین پیش نمی آید؛ بنابراین با توجه به دستورات اسلام و ادله مخالفان اعدام می توان از جایگزین هایی به جای مجازات اعدام بهره

برد. با توجه به پذیرش کیفر اعدام در شریعت مقدس اسلام به عنوان کیفر جرایم حدی و قتل نفس، نظام حقوقی ایران نیز که برگرفته از احکام شرع است این مجازات را پذیرفته و در قوانین جزایی خود وارد کرده است.

به طور کلی و صرف نظر از کیفر خاصی، مجازات‌ها اهدافی دارند که کارایی این مجازات ها بسته به تحقق آنها است. این اهداف عبارت اند از هدف ارباب که موقدانان این هدف را در دو سطح جلوگیری عمومی جرم و جلوگیری خاص جرم وارد توجه قرار میدهند. هدف مکافات یا اجرای عدالت و هدف تربیت مجدد دو هدف دیگر مجازات‌ها هستند (صانعی، ۱۳۸۲: ۶۵۰).

آن گونه که بیان شد کیفر اعدام در قوانین جزایی ایران وارد شده است. یکی از جرایمی که این مجازات برای آن مقرر گردیده جرایم مواد مخدر است. مجمع تشخیص مصلحت نظام در سال ۱۳۸۲ قانون مبارزه با مواد مخدر را به تصویب رساند و بر اساس آن کیفر برخی از جرایم مواد مخدر اعدام قرار داد. صرف نظر از اینکه وضع مجازات اعدام برای این جرایم که ماهیت جزیری می باشد، با موازین شرعی انطباق دارد یا خیر، یکی از مسائلی که با در نظر گرفتن گستره وقوع جرایم مواد مخدر در سالهای اخیر، همواره محل بحث بوده، آن است که با توجه به اینکه حقوقدانان برای مجازات ها اهدافی قائل شده اند با وجود این کیفر برای جرایم نفس، تا چه حد اهداف مجازات‌ها به خصوص هدف بازدارندگی آن برآورده و محقق شده است.

در دوران کنونی، بیشتر کشورهای دنیا، تحت تأثیر افکار پیشرفته و مسائل مربوط به حقوق بشر، مجازات اعدام را از نظام حقوق کیفری خود حذف کرده اند و فقط در مواردی که ارزشهای حیاتی و اساسی این کشورها نقض گردد، این مجازات را به عنوان واکنش کیفری در برابر نقض این ارزشها، در قوانین جزایی خود پیشبینی

کرده و علیه مجرمین اعمال میکنند. نکته ای که در پایان این قسمت باید به آن اشاره کرد، آن است که، نحوه اجرای کیفر اعدام باید کاملاً انسانی و عاری از زجر و شکنجه باشد. زیرا به تجربه ثابت شده است که عامل نفرتانگیز مجازات اعدام، فقط طرز اجرای آن است که غالباً توأم با شکنجه و آزاردهنده میباشد و گرنه نفس اعدام، اگر بدون شکنجه و آزار بدنی باشد، هرگز نفرت انگیز نخواهد بود. مضافاً این که موجب پاکسازی جامعه از افراد خطرناک و ظرفیت اصلاح می شود و بدین شکل امنیت مردم و جامعه نیز به نحو مطلوبی تأمین میگردد.

بر همین اساس پرسش اصلی که در این پژوهش به آن پرداخته و تلاش میشود به آن پاسخ داده شود آن است که آیا وجود کیفر اعدام در جرایم مواد مخدر، آیا اهداف این مجازات به خصوص هدف بازدارندگی و ارعابی برآورده شده است یا خیر و این مجازات از کارایی لازم برخوردار است یا نه؟

مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر سه است در نظام حقوق کیفری ایران وجود دارد و مقنن برای مقابله با برخی مصادیق این جرائم اقدام به وضع کیفر اعدام کرده است. امری که در این رابطه محل تردید و موضع بحث اکثر حقوقدانان در سالهای اخیر بوده کارآمدی و تأثیرگذاری این مجازات بر کاهش ارتکاب جرایم مواد مخدر می باشد. عده ای با این استدلال هستند که هرچقدر مجازات سنگین باشد تأثیر بازدارندگی آن بیش تر است و ارعاب هرچه بیش تر مجرمان موجب کاهش جرائم خواهد شد و استدلال آنان نیز مبتنی برآمار روزافزون معتادان بوده است. گفته اند که اگر تخفیف اعمال شود، دیگر خوف از مجازات معنای خود را از دست خواهد داد که هر چه مجازات سنگین تر باشد، احتمال وقوع جرم پایین می آید با مجازات اعدام

موافق بوده و در مقابل عده ای با این استدلال که این مجازات توانایی بازدارندگی لازم را ندارد با این امر مخالفت می کردند.

مجازات اعدام دارای تأثیرات منفی بر خانواده معدومین است. به هم ریختن وضع روحی و روانی اعضای خانواده به ویژه فرزندان، نامساعد شدن وضع رفاهی، اجتماعی اقتصادی خانواده، به هم ریختن وضع تحصیلی فرزندان، بیوه شدن زنان جوان، از دست رفتن مشروعیت قدرت سیاسی نزد خانواده معدوم، خوردن مهر ننگ بر پیشانی اعضای خانواده، جایگزین شدن یکی از اعضای خانواده معدوم با حذف وی و سستی کنترل اجتماعی فرزندان و ارتباط آنها با همسالان خویش جمله این تأثیرات منفی است (۱، ۱۳۷: ۳۰۶).

در پژوهشی که بر آزمون تأثیر کیفر اعدام در روند مبارزه با مواد مخدر در استان کرمان انجام شده در مورد بازدارندگی عام اعدام بیان گردید، تأثیر مجازات اعدام بر خانواده معدومین مورد بررسی قرار گرفته است. یافته های این پژوهش نشان می دهد «به اعتقاد همسر اعدام شدگان وضع رفاهی، وضع مسکن وضع خوراک، وضع لباس بچه ها، امکان کنترل درسی بر فرزندان، عارفه به درس بچه ها، وضع نظم در خانواده، رابطه بچه ها با همدیگر، رابطه با همسالان، رابطه با اعضای فامیل، سلامت جسمانی، وضع روحی بچه ها، وضع اخلاقی بچه ها، میزان سبدهای به آینده بچه ها و محل زندگی پس از اجرای حکم بدتر شده است. مهمترین تأثیرات اعدام بر خانواده معدومین تأثیر بر وضع روحی بچه ها و امیدواری آنها به آینده بوده است و مهمترین مشکل خانواده اعدام شدگان، مشکل مالی بوده است و در هر یک از این موارد، ایشانشان مشکل داشته اند به نحوی به مسایل مالی مربوط می شده است» (اداره کل مطالعات و پژوهشهای ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۷۷: ۲۱۵؛ به نقل از غلامی،

(۱۳۸۲:۱۵۶)

از نظر اجتماعی، نتایج این تحقیق حاکی از آن است که روابط اعضای خانواده فرد اعدام شده با اعضای فامیل پدری غالباً بدتر شده است. غالب همسر اعدام شدگان حکم صادر شده برای شوهرانشان را ناعادلانه ارزیابی کرده اند. ۹۵...% ایشان ابراز کرده اند به کمک دولت احتیاج دارند و این کمک بهتراست کمک مالی باشد. (همان: ۲۱۵).

بر همین اساس بررسی مجازات اعدام در این جرایم ضرورت دارد تا مشخص شود این مجازات چه میراثی به نتایج قابل قبول رسیده و از ارتکاب جرایم مواد مخدر بازدارنده بوده است. این پژوهش در نظر دارد با رویکرد کیفی شناختی، این مسأله را تحلیل و تحقق یا عدم تحقق مجازات ها با وجود این کیفر را بررسی نماید و در صورت عدم تحقق برای آن راه حلی ارائه نماید.

تبیین رویکرد سیاست کیفری ایران در قبال مجازات های جایگزین اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر.

تبیین تناسب یا عدم تناسب مجازات اعدام با برخی رفتارهای مجرمانه در قانون مبارزه با مواد مخدر.

تبیین کارایی یا عدم کارایی مجازات اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر. باید خاطر نشان کرد که رویکردی سیاست کیفری ایران نسبت به مجازات های جایگزین اعدام در جرایم مربوط به مواد مخدر واقع بینانه و در راستای تحقق عدالت کیفری است.

با توجه به روند افزایشی جرایم مربوط به مواد مخدر، مجازات اعدام تاثیر قابل

توجهی در امر مبارزه با مواد مخدر نداشته است.

مقنن با جایگزینی برخی از مجازات‌ها به جای مجازات های اعدام درصد اجرای اصل فردی کردن مجازات‌ها، اصل تناسب در کیفر و اصلاح مجرمان بوده است؟ مجازات های جایگزین اعدام توانسته به میزان قابل توجهی با اهداف مورد نظر مقنن همگرایی داشته باشد.

پیشینه اثر

در زمینه مجازات اعدام در مواد مخدر کتب و مقالات چندی نگاشته شده و اکثر حقوقدانان در کتاب‌هایی که به طور کلی در ارتباط با جرایم مواد مخدر نگاشته اند در مبحث ضمانت اجرا به آن پرداخته اند یا به صورت پراکنده در مباحث مختلف به آن اشاره نموده اند.

اکبری (۱۳۹۳) در مقاله ای با عنوان بررسی و نقد سیاست جنایی حاکم بر جرایم مواد مخدر در ایران با تاکید بر اصل تناسب سال ۱۳۸۹ قانون مبارزه با مواد مخدر در مجله پژوهشنامه حقوق کیفری، با تاکید بر سیاست جنایی در زمینه مواد مخدر در طول سالیان گذشته را مورد نقد و بررسی قرار داده است. ایشان در این مقاله با بررسی های خود ناهماهنگی میان سیاست جنایی تقنینی و سیاست جنایی قضایی در حوزه جرایم مواد مخدر را آشکار و با دیدی تحلیلی و به صورت کتابخانه ای و زوایای مختلف آن را بررسی کرده است.

زراعت (۱۳۹۲) در کتاب حقوق کیفری مواد مخدر ارکان سه گانه جرایم مواد مخدر را تحلیل کرده و به آیین دادرسی این جرایم پرداخته است. مولف در پایان بررسی هر جرم، مجازات آن را نیز بیان و مورد بررسی قرار داده است. جنبه